

PUBLICUM
MERITORUM PRAEMIUM

Ünnepi kötet
Katsányi Sándor és Papp István
kilencvenedik születésnapjára

Második, bővített, elektronikus kiadás

Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Budapest, 2021

Szerkesztette: Havas Katalin, Hegyközi Ilona, Sándor Tibor és Sonnevend Péter

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Kiadó: Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Nyomtatás: Elektroproduct Kft. – EPC Nyomda, Budaörs

Az elektronikus kiadásban megjelenő személyi bibliográfiák a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban készültek, szerkesztőjük: Honffyné Felhő Ágnes és Jávori Ferencné

Készült 150 példányban az ünnepeltek születésnapjára. Kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kötet teljes anyaga az ünnepeltek bibliográfiájával kiegészítve hozzáférhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

A kötet megjelentetését a Magyar Könyvtárosok Egyesülete támogatta.

ISBN 978-963-89260-5-0

ISBN 978-963-89260-6-7 (PDF)

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Ásványi Ilona
*Bibliofil érzületű apátok és könyvtárosok
 a pannonhalmi könyvtár történetében a kezdetektől
 a XIX. századig*

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021.Asvanyi>

A pannonhalmi könyvtár története az e kötetet forgatók előtt többé-kevésbé ismert. Ismert az itt tevékenykedő könyvtárosok napi tapasztalata is, hogy ez az alig 200 éves klasszicista teremkönyvtár milyen hatással van a látogatókra. Be kell vallanunk, az itt élők és dolgozók sem tudnak megilletődöttség nélkül belépni ebbe a szép térbe-terembe. Elfogódottságunk csak fokozódhat, ha arra gondolunk, hogy bár a teremkönyvtár csupán kétszáz, maga a könyvgyűjtemény ezeréves múltra tekint vissza.

Az intézmény „személyesebb” történeteként idézzük meg azoknak a bibliofil érzületű apátoknak-főapátoknak (mai szóval fenntartóknak) és könyvtárosoknak, helyesebben a szorosán összetartozó pannonhalmi gyűjtemények (könyvtár, levéltár, múzeum) őreinek az alakját, akik a könyvtár történetének első évszázadaiban, majd újkori története első századában, a XIX. században formálták, gondozták, alakították e tiszteletre méltó gyűjteményt.

Az evangélium arra buzdít minden embert, hogy: *Ne gyűjtsetek kincset a földön, ahol moly és rozsdá emészt, ahol tolvajok betörnek és lopnak! Gyűjtsetek kincset a mennyben, ahol se moly, se rozsdá nem emészt, tolvajok nem törnek be és nem lopnak! Ahol a kincsed, ott a szíved is.* (Mt 6,19)¹ Különösen igaz ez szerzetesekre. Egyetlen szerzetesrend sem tekintette feladatának, hogy „földi kincseket” gyűjtsön, így a bencések sem. Ám minden olyan alkotást, amely a tudományt és a kultúrát, az oktatást-nevelést és művelődést szolgálta, értékelték, szorgalmazták és pártoltak.

A bencés szerzeteseket a könyvekhez és az olvasáshoz különös kapcsolat fűzi. Szent Benedek Regulája előírja, hogy a szerzetesek az évnak és a napnak egy részét olvasással töltsék, ezért monostor és könyvtár összefügg. *A szabályzat* 48. fejezetében ezt mondja a rendalapító: *A tétlenség a lélek ellensége. Ezért a testvérek a megállapított időben kézi munkával foglalkozzanak, más órákban pedig szent olvasmányokkal.*

Ahhoz, hogy egy szerzetesi közösségnek jó könyvtára legyen, minden korban igényes, művelt, széles látókörű, iskolázott előjárókra volt szükség.

A *Szent István* alapította monostorban a Regula szellemében nyilván azonnal elkezdtek kialakítani a könyvgyűjteményt, mely *Szent László* idejében már 70–80 kötetet számlált. Korabeli forrásokból tudjuk, hogy az őt követő, „Könyves” jelzővel illetett *Kálmán király* szívesen időzött a Szent Márton-hegyi kolostorban és különös gondot fordított az itt működő iskolára.

A pannonhalmi könyvtár középkori anyaga – a régió gyűjteményeihez hasonlóan – szinte teljesen elpusztult a „magyar történelem zivataros századaiban.” A Szent Márton-hegyi monostor egyik, a legkorábbi századokból mindmáig fennmaradt emléke a gondos *Oros* (apát: 1207–1243) megrendelésére készült. A kötéséről *Liber ruber*nek (vörös könyv) nevezett 1240 körül készült másolati könyvet (*chartularium*) azzal a céllal rendelte meg, hogy ha a monostor oklevelei elpusztulnának a tatárjárás viharában, azok szövegei hiteles másolatban megmaradjanak.

A *Liber ruber*en kívül a másik, bizonyíthatóan Pannonhalmán keletkezett, a szentmisén felolvasott evangéliumok és a legkülönbözőbb alkalmakra írt áldások gyűjteménye a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár tulajdonában álló *Pannonhalmi Evangelistarium* és *Benedictionale* már a könyvnyomtatás (1453) feltalálása után, 1511 és 1516 között született, de kézzel írták-rajzolták. A másolójáról-díszítőjéről *Forgách-kódex*nek is nevezett kötet *Tolnai Máté* (1460–1535), az első főapát megrendelésére készült, akinek nevéhez széles körű intézményi, szervezeti és liturgikus reform fűződik, melki szellemben. Az ő idejében rendeződnek a magyarországi bencés monostorok kongregációjává, melynek központja a Szent Márton-hegyi monostor lett, ő nyomtattatta ki az első zsolozsmáskönyvet a kongregáció tagjai számára 1506-ban, majd másodszor is, 1519-ben, Velencében.

Jelentős könyvgyűjtőnek számított a körmöcbányai szász polgárcsaládból származó – apja a Magyar Kancellária titkáraként dolgozott az uralkodóház szolgálatában, Prágában, Rudolf császár udvarában – *Himmelreich György* (1583–1637), aki 1607 és 1637 között a Pannonhalmi Főapátság kormányzó apátja volt. Az éppen végvárként működő székhelyét nem foglalhatta el, Győrben lakott. Saját könyvtárának – melynek egy része ma is fellelhető a pannonhalmi gyűjteményben – katalógusát, mint az első, részben a pannonhalmi gyűjteményre vonatkozó kötetkatalógust őrzi a könyvtár. Könyvgyűjteménye egyes köteteibe ezzel a formulával írta be tulajdonjegyét: *Georgii sum Himmelreich, Archiabbatis S(ancti) Martini* vagyis *Himmelreich Györgyé* – a Szent Márton monostora főapátjává – vagyok.

Az 1637-es országgyűlés azt követelte a királytól, III. Ferdinándtól, hogy a török pusztítás alatt részben megsemmisült Szent Márton-hegyi kolostort, és a szétszéledt magyar bencés kongregációt állítsa vissza, és kikötötte azt is, hogy az új főapát magyar legyen. Az ausztriai bencések között azonban nem találtak alkalmas szerzetest, ezért a heiligenkreuzi cisztercita kolostor perjelét, a csepregi születésű *Pálffy Mátyást* (1602–1646) kérték főapátnak. Az esküjét 1638 december elején letett Pálffy Mátyás nemcsak Szent Benedek Reguláját ismerte el a maga számára kötelezőnek, hanem az osztrák kongregáció statútumait (egy-egy kongregáció életét szervező szabályzatok) is. A pannonthalmi könyvtár szempontjából ez azért fontos, mert a melki statútumokban külön fejezet rendelkezik a könyvtárról és őreről. Pálffy Mátyás rövid főapátsága alatt Pannonthalma újraéledt, újrászerveződött, ez érvényes a könyvtárra is, ha igazi gazdagítója már a következő főapát, *Magger Placid* (?–1667) volt is.

A pannonthalmi bencések XVII. századi könyves kultúrájára és a Szent Márton-hegyi monostor könyvtárára az 1658-ban keletkezett *Inventárium*ból (leltárkönyv) következtethetünk. Ez Magger Placid főapát rendelkezésére készült, és a templom és a monostor értékei mellett felsorolja a könyveket is, szám szerint 2037 művet, 2318 kötetben. Az 1683-as török ostrom és a Rákóczi-szabadságharc után, 1768-ban készült katalógus 1801 kötetet, bennük 1542 művet sorol fel.

Magger Placid utódja, *Somogyi Dániel* (1720–1801) főapát évi 700 forintot fordított a könyvtárra, értékes és hasznos könyvek beszerzésére, részben Mária Terézia utasítására, aki a gyűjteményt szegényesnek ítélte. A gazdagodó könyvgyűjtemény jelentősen hatott a tudományos munkára, ennek eredményeként XIV. Kelemen pápa Somogyi főapátot és utódait felhatalmazta arra, hogy a rend tagjainak hittudományi és bölcséleti tanulmányaik zárásaként doktori címet adjanak. Somogyi Dániel főapátsága alatt merült fel az egész monostor átépítésének terve, benne egy barokk teremkönyvtárral, de ezt az elképzelést Mária Terézia nem támogatta, mert igen költségesnek ítélte. Az átalakítás tervrajzait a Pannonthalmi Főapátsági Múzeum Metszettárában őrzik.

1786-ra, a rend feloszlása évére a könyvtár állománya 4232 kötetre gyarapodott, ennyi szerepel a II. József által elrendelt feloszlás után egy évvel, 1787-ben készített leltár-jegyzékben. A könyvgyűjteményt ekkor egy kétablakos szobában, a kerengő emeletén őrizték, pontos helye ma már rekonstruálhatatlan.

A rend visszaállítása (1802) után kezdődik a könyvtár újkori története. A klasszicista könyvtárterem megépítése egyrészt összefügg a rendet visszaállító

I. Ferenc rendelkezésével, mi szerint a bencéseknek iskolákat kell működtetniük, vállalniuk kell a tanítást, mint kiemelt feladatot.

Az addig az *ora et labora* (imádkozzál és dolgozzál) kontemplatív szellemében a monostor zártságában élő bencéseknek nyitniuk kellett a világ felé a *predicare et docete* (prédikáljatok és tanítsatok; tanítsanak a szószékről és a katedráról) felszólítás értelmében. Másrészt a könyvtár megépítése és berendezése összefügg azzal a szellemi mozgással, amit reformkornak nevezünk. Harmadrészt pedig a könyvtár kialakítására hatott a korszak gyűjteményi szemlélete, miszerint a könyvtár, a levéltár és a múzeum szorosan összetartozik. A teremkönyvtárban, mintegy kiállításként, a muzeális anyag is helyet kapott.

Dávid Antal 1937-ben így foglalta össze, hogy milyen is, milyennek kell lennie a JÓ könyvtárosnak: Ami a rátermettséget illeti: „jó emlékezőtehetség, friss eszmetársító készség, gyors és higgadt ítélőképesség nélkül hamarosan nagyon idegenül és szerencsétlenül fogja magát érezni az ember a könyvtári szolgálatban. Ismeretek terén annak, aki a könyvtárosi eszményt meg akarja közelíteni, afféle középhelyet kellene elfoglalnia egy teljes egyetem összes fakultásai és valamely felsőbbrendű lény között. Mindenekelőtt bírnia kell a Szentlélek pünkösdi ajándékát, a nyelvek adományát... A tudományok iránti érdeklődése legyen széleskörű és élénk, mint valamely műkedvelőé, de tájékozottsága legalább olyan mély, hogy a szellemi pelyvát el tudja választani a tiszta búzától, és segíteni tudjon ne csak az érdeklődő laikusnak, hanem a komoly kutatónak is. ... jaj annak a könyvtárnak, amelynek tisztviselői tudósok, de még jajabb annak, ahol a tisztviselők nem tudósok. ... holtig megőrzött tanulási vágy nélkül jó könyvtáros el sem képzelhető. Morális téren: egyesüljön a könyvtárosban a szerzetesi igénytelenség és alázatosság a nagyvilági fölényességgel, és mindenen felett legyen meg benne a velészületett és önneveléssel tökéletesített segítőkészség. Tudjon tiszta szívvel örülni azokkal, akik segítsége révén lélekben gazdagodtak és érezzék őszinte hálát azok iránt, akiknek szolgálatára lehetett. Röviden, a jó könyvtáros: lehetőleg magas fokon kiművelt tiszta fej és egészséges tiszta szív.” A lelkesítő, felemelő gondolatokat azonban Dávid Antal így zárja: „Ezek az adottságok, sajnos, nagyon ritkán találkoznak kellő harmóniában ugyanabban az emberben – és ha olykor mégis találkoznak, az ilyen ember sajnos nem igen megy könyvtárosnak.”²²

A monostorok könyveit az épületegyüttesben több helyen őrizték. A liturgiában – szentmiséken, zsolozsmán használt könyveket: antifonálék, graduálék, lekcionáriumok, himnáriumok, breviáriumok stb. nyilván a templom közelében, a sekrestyében, az oktatásban használt „tankönyveket” a tanteremként működő helyiségekben, a többit egyéb helyeken, pl. a szkriptórium közelében

A középkori kolostorok könyvgyűjteményeiben kitüntetett szerepük volt a templomban használt liturgikus kódexeknek. Ezek beszerzése, másolása, őrzése az *armarius* (könyvtáros) feladata volt. Ez a hivatal azonban hamarosan egybeolvadt a liturgikus ének (kórus) vezetőjével, a *cantor* feladataival. A pannonhalmi levéltárban őrzött oklevelekből a XIII. századtól kezdve a nevét is tudjuk a könyvtáros-énekmestereknek: 1206-ból *Farkadinus*, 1256-ból *Elias*, 1340-ből *Hildebrandus*, majd *Johannes*, 1358-ból *Jacobus*, 1362-ből *Petrus*, 1365-ből *Clemens*, 1376-ból *Nicolaus*, 1382-ből *Jacobus*. Ők az első, név szerint ismert magyar könyvtárosok.

A könyvtár, levéltár és múzeum egy közös „ős-intézményből” vált három külön intézménnyé, és (alkalmazott) tudományággá. A barokk korban elterjedt teremkönyvtárak egyben múzeumok is voltak és levéltárra (archívum) jellemző dokumentumokat is gyűjtöttek. Ugyan a pannonhalmi teremkönyvtár már klasszicista stílusban épült 1824 és 1832 között, de a három terület és gyűjtemény szorosan *együttműködve* alkotott egységet. A könyvtárosok gyakran a levéltárosok is voltak, és az egész gyűjteményről – beleértve a múzeumot is – készítettek katalógust.

A XIX. század első felének jeles könyvtárosai *Maár Bonifác* (1788–1855, könyvtáros: 1818–1820), *Barbay Kolumbán* (1783–1842, könyvtáros: 1820–1821), *Klatz Kálmán* (1785–1839, könyvtáros, kisebb megszakításokkal: 1821–1839) és *Filperger Rudolf* (1797–1863, könyvtáros: 1836–1837)³ voltak. Ők készítették el folytatálagosan a hat nagy kötetre kiterjedő könyvkatalógust.

A pannonhalmi gyűjtemények megteremtése, gondozása és nyilvántartása körül különösen nagy érdemeket szerzett három bencés. *Szedes Fábián* (1784–1859; az ásvány-, régiség-, és pénzgyűjtemény őre: 1830–1832, levéltáros is: 1832–1843, könyvtáros is: 1838–1843). *Czinár Mór* (1787–1875; levéltárnok: 1842–1870-ig, könyvtárnok: 1870–1875-ig). *Kuncze Leó* (1840–1886; könyvtáros Pannonhalmán 1870–1878, majd kisebb gyűjteményeket rendez: a tihanyi apátság, a budapesti ferencesek és a kis-velencei gróf Meszleny-család könyvtárát.

A könyvtáros elődök fentebb említett hat kötetkatalógusához *Szedes Fábián* készített mutatót.

A korszak jellegzetes alakja ő, polihisztor, akinek manapság leginkább kerészeti naplóit forgatjuk, ő alakította ki a monostor kertjét (arborétumát). A különböző gyűjteményrészek gondozása mellett szépirodalmi műveket is írt és nyelvészettel és néprajzzal is foglalkozott.

Utódja, *Czinár Mór* felismerve, hogy *Szedes* mutatói nem tükrözik a gyűjtemény tényleges állapotát – egyrészt, mert korábbi jegyzékek alapján készült,

másrészt az új szerzeményeket nem vették fel, és benne maradtak az időközben elveszett vagy elrongyolódott példányok –, folytatta, illetve elkészítette az akkor 75 ezer kötetből álló könyvtári gyűjtemény jegyzékét és repertóriumát, minden kötetet kézbe véve. Bővítette Szedernek az egész muzeális gyűjteményre is kiterjedő katalógusát is, kiegészítve egy *Chronica Collectionum* című gyarapodási jegyzékkel.

A már idős Czinár Mór mellett 1870-től *Kuncze Leó* (1840–1886) lett a könyvtáros, aki a következő nyolc évben újra rendezte az akkor már százezer kötetből álló gyűjteményt. Az ő munkálkodása idején készült el a könyvtár végleges berendezése. Kuncze nagy gonddal maga tervezte meg a polcokat, a könyveket védő rácsok mintázatát, feliratokat, a létrákat, a könyvtár pecsétjét. Gondosan vezette a könyvtár naplóját (*historia domus*), melyből sok mindent megtudhat a kései utód a könyvtár berendezéséről, gyűjteményéről és működéséről. Megindító Kuncze Leó alázata és tisztelete elődje iránt: az egyes bejegyzéseket „ellenőriztette-igazoltatta” a már idős Czinár Mórral.

A jeles könyvtáros elődök között mindenképpen meg kell említenünk a régészettel is foglalkozó *Récsey Viktort* (1858–1908), aki első, ideiglenes nyugdíjazása alatt 1888-ban rendezte a húszezer kötetes kassai püspöki könyvtárat, majd 1889-ben Tihanyban lett könyvtáros, és 1894-től 1905-ig, a végleges nyugdíjba vonulásáig volt a pannonhalmi főapátsági könyvtár és levéltár igazgatója. Ő készítette a könyvgyűjtemény muzeális anyagának első katalógusát.⁴

Az elődök öröksége kötelezettséget és felelősséget ró a kései utódokra. Munkájuk, példájuk, egyszerre felemelő, lelkesítő, ugyanakkor józanságra, gondos, pontos munkára int. A könyvtáros szakma az évszázadok során, a társadalmi, gazdasági, technikai fejlődés következtében sokat változott, átalakult. A haladást hol riadtan, hol csodálkozva szemlélik az egyes nemzedékek. Vajon van-e, lehet-e valami közös, egy évszázadokkal ezelőtt élt és egy mai könyvtárosban?

A mai kompetenciák: innováció, kreativitás, rendszerszemlélet, jó kommunikációs készség, informatikai ismeretek... stb. mellett a jó könyvtárosnak ma is ismérve a gondos, pontos alapos munkavégzés, a széles körű műveltség, a tájékozottság, a bibliofil érzület.

Jegyzet

1 BÉKÉS Gellért – DALOS Patrik: Újszövetségi Szentírás. 8. kiadás, Róma, 1978.

2 DÁVID Antalnak az 1937. évi könyvtárosképző tanfolyamon tartott előadásából vett idézet. In: KÁPLÁNY Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése Bp.: A Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete, 1943.

3 SZABÓ Flóris: A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok. Bp.: OSZK, 1981. (Magyarország egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai – Catalogi manuscriptum, que in bibliothecis ecclesiasticis Hungariae asservantur 2.)

4 RÉCSEY Viktor: Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban. Budapest: Hunyadi Mátyás Irodalmi és Könyvnyomdai Int., 1904.